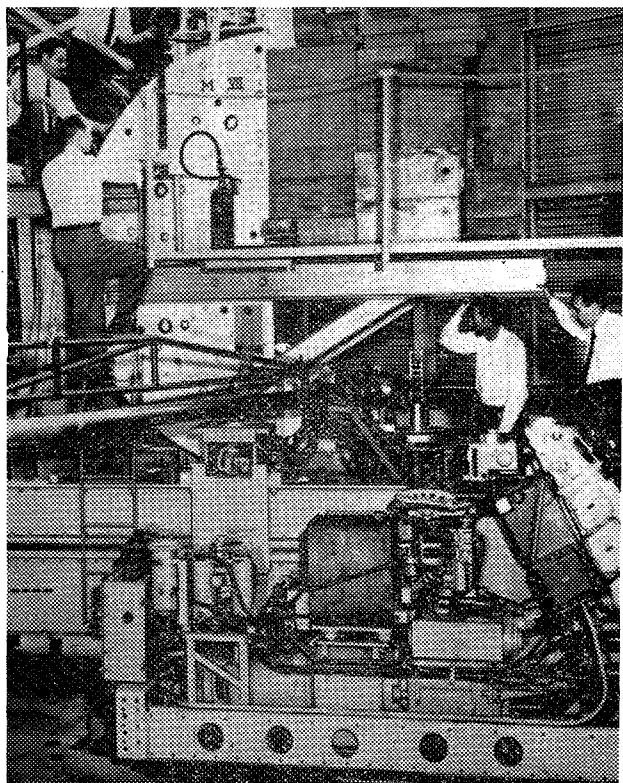

*V*ooral in Engelse geestige bladen treft men geregeld tekeningen aan van onwaarschijnlijk ingewikkelde toestellen om een spijker in een plank te slaan of een belachelijk pompje in beweging te stellen of een vehikel op gang te brengen. Dit plaatje kan de gedachte wekken dat ook deze vijf mannen zo'n scherstoestel fabriceren. Vergist u zich niet lezer, dit is een hoogst ernstig bouwwerk. Er wordt hier een mikroskoop gekonstrueerd, die 55 ton weegt en waarmee men hoopt deeltjes in een atoomkern waar te nemen, d.w.z. zien zal men ze niet maar men kan er dimensies mee meten met een nauwkeurigheid van een vierduizendste deel van een miljoenste inch. Daar elk voorstellingsvermogen ontbreekt bij getallen boven de duizend kan men dit vergelijken met een afstand van één centimeter tot een afstand van 100.000.000.000.000 kilometer. Als men bedenkt dat de zon een 150.000.000 km van de aarde verwijderd is, kan men een vergelijking opstellen.

De geheimen van de stoffelijke wereld die daardoor ontstoken zouden kunnen worden zullen legio zijn. Waar zijn de grenzen van het menselijk waarnemingsvermogen? Zijn er grenzen? Hoe lang zal de natuur de geheimen nog kunnen behouden?

Onze grote zestiende eeuwse geleerde Simon Stevin had als lijfspreuk: „Wonder en is gheen wonder”. Met hem begon een periode van groot optimisme. De mens zou, wat nog een wonder leek, kunnen begrijpen en leren beheersen. Wij zijn bescheidener geworden en weten dat elk opgelost probleem weer nieuwe problemen stelt. Wij weten dat de weg van de wetenschap steeds wijkende einders heeft en dat er niets definitief wordt opgelost. Gelukkig, want het definitieve is de afsluiting en is de dood. De vragen die de mens zich kan stellen zijn eindeloos, en in het trachten een oplossing te zoeken, zo nauwkeurig mogelijk, zo feitelijk mogelijk, met zo min mogelijk hypothesen vindt de mens een rechtvaardiging van het bestaan en een doel in zijn leven. „Onder het licht van de eeuwigheid” zijn het zandforten, door kinderen gebouwd. Zij worden overspoeld door de vloed, maar vol vuur bouwen de kinderen nieuwe forten. En in het bouwen ligt de zin.

MENS

en Wereld

Drijfzand en rots

Een dezer dagen luisterde ik naar de proefpreek, waarmee een van mijn jonge vrienden zijn theologische studie voorlopig beëindigde en zijn herderlijke loopbaan begon. Hij sprak naar aanleiding van de wonderbare visvangst. Zijn keuze was dus gevallen op het verhaal uit het nieuwe testament, waarin de visser Petrus op bevel van Jezus, na een nacht van vergeefse arbeid, nog eens, en nu aan de andere kant, zijn netten uitwerpt en dan een bijna niet te bergen overvloed aan vissen vangt.

Al luisterend trof het mij, dat de spreker, als hij het over Petrus had, zo sterk de nadruk legde op de zwakheid van de man, dezelfde man die toch de rots heet, waarop de kristelijke kerk is gebouwd. Hij schilderde hem als een loochenaar, als de lafaard, als de volgeling, die blijk geeft niet eens te begrijpen, waar het eigenlijk om gaat. Hij schiet op alle mogelijke beslissende momenten te kort. En toch is zo iemand het fundament van een nieuwe geestelijke beweging, van een nieuwe geestelijke gemeenschap.

Deze voorstelling van zaken, die geenszins een partikuliere voorstelling was van die aankomende predikant, deed mij denken aan een situatie, die humanisten zo bij uitstek goed kennen. Het moderne humanisme is een geestelijke beweging, die leeft in en door mensen met al hun tekorten. Het is een geestelijke beweging van mensen, die zich soms nauwelijks bewust zijn waarom het gaat; mensen, die elk op hun tijd handelen tegen beter willen en weten in; mensen, die elkaar in de steek kunnen laten en hun diepste levensovertuiging kunnen loochenen. Het moderne humanisme draagt de kiemen van een nieuwe geestelijke gemeenschap in zich, welke gemeenschap al evenzeer gevormd wordt door mensen, die niet volmaakt zijn en zich van hun tekorten dikwijls maar al te zeer bewust.

Daarom zegt men tegen ons: wat beginnen jullie toch? Hoe kun je nu met de mensen iets willen gaan doen, iets willen

ondernemen in de richting van een menswaardiger bestaan op aarde, in vertrouwen op het geestelijke en zedelijke? Dat kan toch nooit iets worden, als je goed kijkt hoe de mensen eigenlijk zijn: loochenaars van geestelijke en zedelijke waarden, lafaards tegenover de eisen van solidariteit en behulpzaamheid, brave meelopers die er toch eigenlijk niets van snappen.

Zo spreekt men soms tegen ons. De overtuigde kristenen doen dat echter niet. Zij weten maar al te goed, dat ze op dit punt met ons in hetzelfde schuitje zitten. Petrus is immers niemand vreemd. Daarom luidt de kritiek van de overtuigde kristenen op het humanisme veel grondiger. Want als het gaat om de vraag, hoe het dan toch mogelijk is dat mensen met al hun tekorten een echte geestelijke beweging en gemeenschap samen maken, dan geeft de kristen op die vraag een antwoord, dat zózeer verschilt van het antwoord door de humanist op diezelfde vraag gegeven, dat juist daarin de diepe kloof tussen beiden zichtbaar wordt. Een kloof, zó diep, dat wat de kristen een rots kan worden, voor ons drijfzand blijft; en omgekeerd. Daarin kunnen we elkaar niet verstaan, slechts vrijlaten.

Welk antwoord geven humanisten op de vraag naar de mogelijkheid van een geestelijke beweging van mensen met al hun gebreken en, nota bene, een geestelijke beweging, die zich uitsluitend op het menselijke grondvest? Waardoor wordt voor humanisten zo iets mogelijk? Het antwoord luidt: doordat het menselijke óók (niet alleen) geestelijk leven is, dat wil zeggen gerichtheid op waarheid, op het goede, op schoonheid, die het tot werkelijkheid wil maken. Die gerichtheid is, nauwelijks merkbaar of krachtig, onbewust of bewust, in ieder aanwezig. Die gerichtheid is waarborg, dat ieder mens mede het fundament kan zijn waarop een geestelijke beweging, die een volwaardig menselijk bestaan nastreeft, als een rots kan steunen.

(Slot op pag. 2)

KRITISCH ALLERLEI

„E lsevier” wijdde een beschouwing aan Koestlers nieuwe boek „Reflections on hanging”, waarin deze bekende auteur een fel pleidooi houdt voor afschaffing van de doodstraf. Wij citeren uit dit artikel de volgende trieste feiten uit een tijd, die nog niet eens zo erg lang historie is:

„Wat de traditie aangaat, zo schetst Koestler de historie van de „Bloody Code” uit de 19e eeuw waarbij op 220 tot 230 delikten – tot belachelijk kleine – de doodstraf stond, die zelfs aan de jongste kinderen wordt voltrokken. Langs alle wegen in Engeland staan galgen, de „hanging days” zijn lokale feestdagen waarop het publiek – van hoog tot laag – zich bedrinkt en joelt en joelt; niemand werkt. In 1841 wordt te Strewsbury een zekere Josiah Misters gehangen; een geestelijke noteert: „De stad was in een kermis veranderd. De platelandsbevolking kwam in haar zondagse pakken toegestroomd, en de hele stad was één toneel van dronkenschap en uitspatting van ieder soort... Een zeer groot aantal kinderen was aanwezig.” En dat dus nog in 1841... De strijd tegen dit alles is moeilijk en moeizaam geweest: de „afschaffers” vinden steeds weer dezelfde tegenstanders op hun weg: een groep rechters, een deel der geestelijkheid, de politie. En steeds weer dezelfde argumenten: het afschrikwekkende effect, het feit dat er geen alternatieve straf voor de terdoodbrenging is, de omstandigheid dat de publieke opinie vóór de doodstraf is...”

Op een kongres over huwelijksproblemen in Londen heeft dr. Robert Stolba uit Zürich verslag uitgebracht van zijn onderzoek in 925 gevallen van huwelijksmoeilijkheden, aldus de N.R.C. De meest voorkomende oorzaken waren, volgens dr. Stolba, verveling en verlies van liefde. Daarop volgden, in volgorde: seksuele onverschilligheid, ontrouw, seksuele moeilijkheden, gebrek aan emotioneel evenwicht, geldelijke moeilijkheden, bemoeizucht van schoonouders, overheersing door één der partijen, zelfzucht, grote

verschillen in leeftijd of godsdienst tussen partijen, alcoholisme, gedwongen huwelijken en geestesstoornissen.

De konfessionele protestantse partijen hebben bij de laatste verkiezing harde klappen moeten inkasseren, hetgeen voor het „Haagsch Dagblad” aanleiding was tot een commentaar, waaraan wij het volgende ontleen:

„...Zij willen de toestanden en de mensen plooiën naar een onveranderlijk schema. Zij doseren de maatschappij uit in de stemmige klederdracht, die met hun eeuwige en onveranderlijke beginselen in overeenstemming wordt geacht, en vinden dat ieder, die deze niet draagt, de vastheid van zijn gemoed en de ongerepteheid van zijn overtuiging in gevaar brengt. En zij beseffen niet dat op deze wijze juist de waardevolle dingen, die steeds uit het innerlijk moeten voortkomen, worden gekoppeld aan en afhankelijk gesteld van uiterlijkheden, die altijd veranderlijk zijn geweest en het zullen blijven, zolang er mensen op aarde zijn. Ons bezwaar tegen de zienswijze van de konfessionele partijen in het algemeen en de protestants-kristelijke in het bijzonder is, dat zij als wezenlijk en fundamenteel beschouwen datgene, wat op de keper beschouwd thuishoort onder de rubriek folklore.”

Een lange gevangenisstraf is „bederven van mensen”, aldus prof. Pompe in een lezing in het Kriminologisch Instituut te Utrecht, waarvan wij een verslag lazzen in „De Volkskrant”.

Naar de mening van prof. Pompe, groot voorvechter van een menselijker strafbedeling, heeft gevangenisstraf na ongeveer vijf jaar alle gunstige werking verloren. Daarna bestaat slechts kans op het ontstaan of verergeren van psychische defekten, paniek, vereenzaming, wanhoop en wraakgevoelens.

Prof. Pompe hield een bewogen, maar op nuchtere feiten gebouwd rekwestoor tegen dit „bederven van mensen”. Wie de schuld hiervan draagt, is natuur-

lijk niet vast te stellen, tenzij het een kollektieve schuld van het Nederlandse volk is. „Maar daarmee is het niet goed te praten.” Prof. Baan had de week daarvoor gezegd dat de „kinderbescherming ruim 50 jaar vóór is op de bescherming van volwassenen”. Deze psychiater kon aan de hand van een breedvoerig onderzoek aantonen dat er bij een langdurige gevangenisstraf ernstige geestelijke stoornissen kunnen ontstaan. „Het zou abnormaal zijn, als ze niet ontstaan.” De levenslange gevangenisstraf zou dan ook zeker afgeschaft moeten worden, volgens deze professor, de tevens eerste geneesheer is van de psychiatrische observatiekliniek van het gevangeniswezen.

Op een verkoping te Londen kwam een Amerikaanse voor 640 pond sterling in het bezit van een erg lelijke brief, door paus Gregorius XIII aan de Franse koning Karel IX ter gelegenheid van de welgeslaagde Bartholomeusnacht (in 1572; massaliquidatie van hugenoten) gericht. „Wij verblijden ons, dat Gij met Godes hulp de wereld van deze doemwaardige ketters hebt bevrijd”, staat er volgens de „New York Times” in de brief d.d. 5 september 1572, twaalf dagen na de moordnacht.

Naar de Britse regering heeft medegedeeld zijn in de campagne tegen de Mau Mau in Kenya 1071 personen wegens terreurdaden terechtgesteld. De terechtstellingen bereikten in 1954 een hoogtepunt, toen 622 personen werden geëxecuteerd. Van het totale aantal werden 297 terechtgesteld wegens moord, 337 voor onwettig bezit van vuurwapens en 222 voor contact met terroristen, aldus de minister van staat voor koloniale aangelegenheden, Hare. Een triest verslag, waaruit wel blijkt, dat de Britse regering niet

Lezingen voor de V.A.R.A.

8 juli, 9.45–10.00 uur: dr. Kwee Swan Liat over „Wereldperspektief van het humanisme”;

15 juli, 10.00–10.15 uur: dr. W. Wiersma over „’n Maid met ’n pofbroek”;

22 juli, 9.45–10.00 uur: De mens en zijn ontspanning (I), dr. G. Stellinga over „Mens en vakantie”;

29 juli, 10.00–10.15 uur: idem II. prof. dr. ir. J. P. Mazure: „Mens en sport”;

5 aug., 9.45–10.00 uur: idem III. R. Beumer: „Reizen of gereisd worden”;

12 aug., 10.00–10.15 uur: idem IV. C. Cabout: „Mens en natuur”;

19 aug., 9.45–10.00 uur: idem V. dr. H. Bonger: „De stad als vakantieoord”.

bij machte was de problemen van Kenya tot een oplossing te brengen.

De apostolische vikaris van Quibo in Columbia ducht de protestanten kennelijk zéér. United Press meldt, dat hij hen in het blad „Aurora” omschreef als „gevreeste vijanden van de openbare orde, wegbereiders van het kommunisme, belagers van het partikuliere eigendom en verraders van onze godsdienst en ons vaderland”.

Hoe zal deze angstige autoriteit dan wel over humanisten oordelen, vragen wij ons met schrik af. Het enige lichtpunt is het feit, dat het tegenwoordig niet meer gebruikelijk is ketters te verbranden.

OP KANTOOR

Geleund over de schrijfmachine
die ik met zoveel vaardigheid bespeel,
komt plotseling ik weet niet waarvandaan
een lang vergeten geur naar binnen drijven
van dorre takjes, vochtig zand
en platte grijze kiezelstenen.
Daar heb ik vroeger mee gespeeld
op winderige maandagmiddagen,
uren aaneen, gevangen in de ban
van een bedwelmende verveling
en vage, onbegrepen droefenis.
Er is sindsdien niet veel veranderd:
Ik speel nog steeds, zo niet met zand en stenen.
De maandagmiddagen zijn winderig als toen.
Droefenis en verveling zijn gebleven
zelfs een lang vergeten geur
komt mij er nu en dan op wijzen
dat alles is zoals het vroeger was.

HANNY MICHAELIS

(Uit „Erts”, een bloemlezing uit de poëzie van heden, uitg. Strengtholt, A’dam 1955).

(Slot: DRIJFZAND EN ROTS)

Dat geeft ons de lust en de moed, het diepe vertrouwen, om aan te pakken en te doen wat op onze weg ligt, wat onze hand vindt om te doen. Het is ook niets uitzonderlijks, zoals het ook niet uitzonderlijk is, dat er altijd mensen zijn, die menen ons vertrouwen niet te kunnen delen. Dat zijn dikwijls mensen, die liever de laffe en zwakke Petrus onder de schijnwerper zetten, dan de rots in hem te zoeken. Het humanisme heeft altijd de kenmerkende trek be-

zeten in opgewekte stemming, waaruit dat vertrouwen spreekt, actief in het volle leven te staan. Het heeft altijd gemeend, dat er met mensen, hoe ze ook reilen en zeilen, wat te beginnen valt.

Daaraan moest ik denken toen ik mijn jonge vriend hoorde preken over Petrus, die lafaard en rots was tegelijkertijd. Inderdaad: zo zijn wij. En daarom wagen wij het met elkaar, hoe hopeloos en onzinnig het soms ook schijnt.

B. C.

Wat is het HISO?

Kunt u allen, die dit leest, met de hand op het hart verklaren te weten, wat het HISO is en wil en doet? Ik durf wel te voorspellen, dat er vele nee-knikkers zullen zijn, en vandaar dat ik iets noodzakelijks zou willen doen aan uw algemene humanistische ontwikkeling, zijnde verstrekking van informatie terzake HISO.

Wel dan, HISO is de „nick-name” van het *Humanistisch Instituut voor Sociaal Onderzoek*, een afdeling met eigen directeur van het Humanistisch Centrum Mens en Wereld. Ik wil aannemen, dat u zich nu al meer thuisvoelt, omdat u wél weet van het Hum. Centrum, de instantie die o.m. de dokumentatiedienst verzorgt, de besturenkonferenties organiseert en er een emigratiekommissie op na houdt. Als een van de taken van dit Hum. Centrum is indertijd – nu al weer een zes jaar geleden – geprojecteerd: researchwerk, dat van belang kan zijn voor het theoretisch en praktisch humanisme; en gezien de bijzondere eisen die zulk researchwerk stelt, is deze taak in een aparte afdeling ondergebracht, die nu tamelijk zelfstandig funktioneert onder de naam HISO.

Zulke levensbeschouwelijk gebonden instituten voor sociaal (sociologisch, sociaal-psychologisch en sociaal-pedagogisch) onderzoek kent ons land – hoe kan het anders! – verscheidene. Te weten: het Sociologisch Instituut der N.-H.-kerk, het Gereformeerd Sociologisch Instituut (G.S.I.) en het Katholiek Sociaal Kerkelijk Instituut (Ka.S.K.I.).

Het HISO heeft als jongste lid dit kwartet compleet gemaakt; een kwartet, dat bij verschillende gelegenheden samenspeelt onder de neutrale, overkoepelende leiding van het ISONEVO (Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk). Om twee van deze gezamenlijke taken te vermelden: 1. de directeuren der vijf instituten vormen tezamen met enige hoofdambtenaren van het departement de Wetenschappelijke Advieskommissie van de minister van Maatschappelijk Werk, en 2. dezelfde vijf directeuren maken deel uit van de z.g. Werkgroep, die de richtlijnen vaststelt voor het

sociaal onderzoek, dat thans gaande is in het gebied van de IJ-mond, het industriegebied in de gemeenten Velsen (w.o. IJmuiden), Beverwijk en Heemskerk, een onderzoek, dat wordt ingesteld door de Stichting Noord-Holland voor Maatschappelijk Werk. Dat het HISO aan deze en dergelijke werkzaamheden deelneemt, is niet van gering belang. Het mag gerust worden gezien als een symptoom te meer van het onmiskenbare verschijnsel, dat het Nederlandse humanisme zich in luttele jaren een erkende plaats heeft verworven in het geestelijke en sociaal-kulturele leven van ons land.

Zo is dus een der functies van het HISO om in het verband der gezamenlijke levensbeschouwelijke instituten van advies te dienen, c.q. onderzoek voor te bereiden of in te stellen, steeds wanneer er een beroep op deze instituten wordt gedaan. Uiteraard geldt het hier steeds vraagstukken en onderzoekingen, waarbij het Nederlandse volk geheel of gedeeltelijk – b.v. regionaal beperkt tot provincie, streek, gemeente of buurt – betrokken is. En steeds zijn het ook onderzoekingen, die het wenselijk maken, dat met het levensbeschouwelijk element rekening wordt gehouden, zoals het geval is bij onderzoekingen, waarvan men aanwijzingen verwacht voor praktische, sociale en kulturele maatregelen, b.v. maatregelen ten behoeve van de z.g. ontwikkelingsgebieden en de snel industrialiserende gebieden met hun vele immigranten, of ten behoeve van de bejaarden, of voor de oplossing van de vraagstukken van de middenstand. Problemen te over, die nu eenmaal in ons lieve landje niet buiten de levensbeschouwing om kunnen worden aangepakt en behandeld.

Hier ligt dus één taak voor het HISO, maar uiteraard niet de meest wezenlijke. Omstandigheden hebben gemaakt, dat hierop tot op heden het aksent is komen te vallen, maar het HISO is destijds vooral gekreëerd voor tenminste twee andere taken, die het in de toekomst ook zeker zal gaan vervullen, zodra de nodige mensen en financiën beschikbaar zijn.

„Schepping” van materie?

In een vorig nummer van „Mens en Wereld” (1) verscheen een verdienstelijke samenvatting van de konferentie over „Wetenschap en wereldbeeld”, die eind mei door de stichting „Socrates” georganiseerd werd. Er is echter een passage, die de door mij gehouden lezing betreft en die ik zou willen rechtzetten.

Nadat ik eerst de vaste verworvenheden der natuurwetenschap had uiteengezet, heb ik ook gesproken over de grensgebieden, waaromtrent nog onzekerheid heerst. En zo behandelde ik dan ook de vraag naar de bestendigheid of onbestendigheid van het heelal op zeer lange termijn en noemde verschillende oplossingen, die voor deze vraag zijn voorgesteld. De ene is, dat men het uitdijen van het heelal aanvaardt als een verschijnsel dat zich slechts éénmaal afspeelt en waardoor de door ons kenbare ruimte leger en leger wordt. Een andere mogelijkheid is, dat er voortdurend nieuwe materie ontstaat in uiterst kleine hoeveelheden, maar precies voldoende om aan te vullen wat er verdwijnt: dit kan men zich denken als nieuwe, uit niets ontstaande sterren of als nieuwe, uit niets ontstaande atomen. Ten derde zou het ook kunnen, dat het heelal beurtelings uitzet en daarna weer inkrimpt – een periodiek heelal dus. En tenslotte bestaat nog de vierde mogelijkheid, dat de waar-

nemingen niet verklaard mogen worden door een uitdijning, maar dat ze toe te schrijven zijn aan bepaalde eigenschappen van het licht.

De verslaggever is blijkbaar het meest getroffen geweest door de tweede hypotese, die der „kontinue schepping” en heeft die ten onrechte voorgesteld als de hedendaagse opvatting. Niets is minder waar. Behalve de „school van Cambridge”, vertegenwoordigd door een drietal astronomen, staat vrijwel iedereen afwijzend daartegenover, vooral omdat de technische uitwerking van de hypotese tot inwendige tegenstrijdigheden en onbegrijpelijkheden blijkt te voeren. Persoonlijk voel ik het meest voor de derde opvatting, die na de laatste waarnemingen helemaal niet onwaarschijnlijk lijkt.

Maar het zal nog lang duren, eer wij omtrent deze vragen een beslissing kunnen treffen, want de waarnemingen die ons zouden kunnen helpen zijn uiterst moeilijk en de vooruitgang in deze wetenschapsgebieden is langzaam. Zolang we niet meer zekerheid hebben, is de natuuronderzoeker verplicht elke ernstige hypotese te onderzoeken, zonder enig dogmatisch vooroordeel, ook al moge hij redenen hebben om een bepaalde theorie weinig waarschijnlijk te achten.

M. MINNAERT

¹⁾ 11e Jaargang nr. 12, blz. 4.

De eerste taak is: *onderzoek in eigen kring*. Het is niet uit nieuwsgierigheid, dat we b.v. zouden willen weten, hoe de samenstelling is, o.m. in sociaal-kultureel opzicht, van de 11.500 leden van het H.V. Kennis hieromtrent is nodig voor een goed gerichte bemoeienis vanuit het Centraal Bureau, en voor de organisatie van activiteiten in de gemeenschappen. Zulke kennis omtrent samenstelling naar geslacht, leeftijd, beroep, ontwikkeling e.d. is overigens nog niet voldoende: men dient ook de behoeften, wensen en verwachtingen van de leden te kennen om gemeenschapsplannen te kunnen ontwerpen, die zullen „aanslaan”, die de leden ergens raken in hun geestelijke noden en behoeften. Een groot terrein van nooit-eindigende research, maar research, die hard nodig moet worden verricht, indien men zijn beleid *efficiënt* wil *richten* op ontplooiing en verdieping van humanistisch geestelijk leven. Eén goed gerichte activiteit is meer waard dan tien slagen in de lucht.

Deze gedachtengang leidt vanzelf tot een tweede probleem in eigen kring: de methodiek van individueel en groepswork, zowel in het H.V. als in Humanitas. B.v.: de inrichting van bezinningsbijeenkomsten, van discussiegroepen en studiekommissies; de introductie van nieuwe leden en de integratie van het leven binnen de gemeenschappen van het H.V.; het geestelijk werk in kampen, gevangnissen etc.; dit zijn zo enkele voorbeelden van werkzaamheden, die des te beter zullen worden verricht, naarmate de kennis van de situatie waarin men werken moet, van het communicatie-proces, van de groepsdynamika en van de mogelijke technieken, groter is. De problematiek, die hierin verscholen ligt, heeft tegenwoordig de volle aandacht van de onderzoekers, en anderszins is er onder de humanistische werkers ook het levendig besef, dat er naar de beste methodiek moet worden gestreefd. Mocht er nu in het kader van dit streven op een gegeven moment behoefte worden gevoeld aan wetenschappelijke bijstand, dan is er het HISO, dat hier in beginsel de gewenste hulp kan bieden.

Dit zijn dan twee voorbeelden van de diensten, die het HISO aan de eigen organisatie kan bewijzen. Daarnaast is er een tweede taak, waarmee de eigen kring weliswaar wordt overschreden, maar toch weer wel wordt gediend, n.l. *onderzoek, dat zowel algemene betekenis heeft als speciale betekenis voor de humanistische beweging*. Hieronder valt onderzoek van bepaalde verschijnselen in de Nederlandse samenleving, dat kan leiden tot inzichten, die van belang zijn voor toekomstige acties van H.V. en Humanitas. Ik denk hier aan onderzoek naar de geesteshouding van de verschillende leeftijdsgroepen, met name naar de mentaliteit van de jeugd (en de veranderingen, die zich in haar houding jegens sociale normen en geestelijke waarden voltrekken), en naar de sociaal-kulturele en geestelijke behoeften van de bejaarden. Ik denk hier ook aan onderzoek naar de steeds toenemende onkerksheid, onkerkelijkheid en ongodsdienstigheid in Nederland, welke verschijnselen uiteraard ook de humanisten dienen bezig te houden. En er valt voorts te denken aan onderzoek naar aard en omvang van de *feitelijke* sociale voorzieningen ten behoeve van buiten-kerkelijken, die in maatschappelijke nood verkeren, en aan onderzoek naar de *behoefte* op sociaal-kultureel gebied onder buitenkerkelijken (b.v. in de z.g. probleemgebieden). Zo zijn er méér problemen, en het HISO is opgericht met de bedoeling zich hiermee te okkuperen. Het mag echter niet bij goede bedoelingen blijven!

Heeft het HISO nu in uw brein zijn rechtmatige plaatsje gekregen onder de schare van humanistische organisaties? Ik help het hopen.

T. T. TEN HAVE

(Uit „Humanistisch Contact” - Groningen)

De oudere mens en zijn sociale positie

De heer in de tram wilde beslist niet, dat ik voor hem opstond. Nee nee, wat dacht ik wel; hij voelde zich nog lang niet oud, hij kon nog best meedoen, ook al was hij dan zes en zeventig. „'t Is gezond leven, mijnheer, tegenwoordig”, en hij zette demonstratief een alpietje af om een fikse kuif te tonen, nog maar weinig afgeknabbeld door de tand des tijds.

Je bent net zou oud als je je voelt, is een veelgebruikte gemeenplaats, die echter een diepe kern van waarheid bevat. Het oud-worden zelf is een proces, waaraan men niet ontkomen kan, maar het wordt in belangrijke mate beïnvloed door de wijze waarop men deze ouderdom ervaart en aanvaardt. Het is vooral het laatste, dat in de loop van vijftig jaar drastisch veranderd is.

Men kan op het ogenblik rustig stellen, dat de ouderdom hoe langer hoe meer gediskrediteerd wordt. Men ontwijkt zoveel mogelijk de kwalifikatie „middelbare leeftijd” of voelt zich daardoor beledigd. Het bejaard zijn is een toestand, die men zo lang mogelijk verschuift en maskeert, of het nu met knoflookpreparaten of met een „jeugdiger” haarkleur gebeurt.

Ondanks dit alles vormen de bejaarden ten opzichte van andere leeftijdsgroepen een steeds groter wordend deel van ons volk; de relatieve toeneming wordt treffend geïllustreerd met cijfers. We hoeven alleen maar te beseffen, hoezeer de gemiddelde levensverwachting door sociale en medische verbeteringen omhoog is gegaan. Steeds meer mensen bereiken leeftijden van zeventig, tachtig jaar, de leeftijden van de sterken en zeer sterken. Terwijl een pasgeboren jongen in de jaren 1870/79 nog kon rekenen op een gemiddelde leeftijd van 38,4 jaar, het meisje op 40,7, bedroeg de gemiddelde leeftijdsverwachting in 1947/49 al respectievelijk 69,4 en 71,5 jaar.

Dit zijn cijfers die sterk tot de verbeelding spreken. Minder is dit echter het geval met de getallen, die de levensverwachting weergeven van hen, die zestig jaar en ouder zijn. Ook hier valt een stijging waar te nemen, maar deze is minder drastisch. Hieruit valt af te leiden, dat de leeftijd „an sich” niet veel hoger wordt, maar dat méér mensen een hogere leeftijd bereiken.

Terwijl men dus gemiddeld ouder wordt, voelt men zich over het algemeen jonger. Het is deze paradoxale situatie, die niet alleen maar kan worden verklaard door de verbeterde medische, hygiënische en sociale omstandigheden,

Fraai jubileumblad

Beter laat dan nooit: P. Krug uit Den Haag verdient een stevige pluim op zijn hoed – als hij hem draagt! – voor het jubileumnummer van de (Haagse) „Gemeenschap”, dat hij verzorgde. Het is een blad geworden, dat de tien jaar geschiedenis van de Haagse gemeenschap goed belicht en fraai versiert is door houtsneden van H. K. (Jammer dat diens volle naam, Han Krug, weggelaten is tussen minder opvallende kopij.) Het jubileumnummer van „De Gemeenschap” bevat artikelen o.m. van dr. V. W. D. Schenk, Annie Treurniet-Wiersma, Arie Treurniet en prof. dr. ir. J. P. Mazure. De opmaak is rustig en overzichtelijk.

maar ook in belangrijke mate door de houding, die men als eksponent van zijn maatschappelijke omgeving ten opzichte van de ouderdom inneemt. Dit laatste nu wordt in hoge mate bepaald door, wat men in een schone metafoor wel „de tijdgeest” noemt, maar wat sociologisch bekend staat als het heersend cultuurpatroon.

Men leert het karakter van een bepaalde tijd het best kennen door de voorstellingen die men zich maakt van de „ideale man of vrouw”. Hoe meer men dit ideaal benadert naar uiterlijk en leefwijze, hoe meer men aanspraak kan maken op sociaal prestige en macht. Geïllustreerde advertenties kunnen ons in dit opzicht veel leren; juist om de suggestiviteit van het gebodene te vergroten, worden leuzen en artikelen uitgedragen en aangeprezen door lieden, die in hoge mate de eigenschappen vertonen, die men zichzelf graag toewent. Opvallend – althans voor degenen die vergelijken met de maatstaven anno 1900 – is dan thans het aksent op jeugdigheid en vitaliteit, zelfs wanneer breukbanden en kunstgebitten worden aangeboden. De heer, die met onvermoeibare levenskracht op gevorderde leeftijd achter een kruiwagen stapt kan dat doen dank zij poeder X of dragee Y. Wilt u dit eveneens bereiken, welnu, men kope of vulle de bon in...

Vergelijk met vijftig jaar terug en konstateer hóe drastisch kultuuridealen kunnen veranderen. Hier kan men werkelijk spreken van een revolutie, een omwenteling „in manners and morals”, een drastisch breken met de oude traditionele opvattingen, wellicht is de „ideale man” van toen nooit raker en scherper getyperd dan door Stephan Zweig, wanneer hij in zijn „Die Welt von Gestern” schildert, hoe iedere jongeling „die het ongeluk had er ook jong uit te zien” met wantrouwen werd bejegend. Jeugd was een rem bij het vestigen van een carrière, bij het leggen van sociale contacten, bij het kweken van zelfvertrouwen.

Ieder, die vooruit wilde komen, probeerde alle mogelijke middelen om maar ouder te lijken. De kranten prezen middelen aan om de baardgroei te bevorderen, vieren-twintig- en vijftientwintigjarige jonge artsen, die net voor hun examen geslaagd waren, droegen machtige baarden en zetten, ook wanneer hun ogen het helemaal niet nodig hadden, gouden brillen op, om bij hun eerste patiënten de indruk van „ervaring” te kunnen wekken. Daarmee zijn we er nog niet; Zweig beschrijft, hoe men zich hulde in lange zwarte jassen en zich dwong tot een waardige en langzame gang en – indien mogelijk – een lichte mate van gezetheid, een vertrouwen-inboezemend embonpoint.

Voilà, het cultuur-ideaal van een halve eeuw terug. Waardigheid, bezadigheid voor de man, schuchterheid en ingetogenheid voor de vrouw. De dynamiek van de jeugd werd in de meeste gevallen geperst in een keurslijf van achtenswaardigheid, net zo lang tot de sociale rol, die men ten opzichte van anderen speelde, en het eigen karakter samensmolten tot één geheel. Het is de dufheid die vooral het fin de siècle kenmerkt, de dufheid zoals zij wordt beschreven door een auteur als Couperus, die de „kleine zielen” observeerde als geen ander.

Omstreeks 1900 streefde de gemiddelde jongeling van 25 jaar er naar, ouder te lijken dan hij was. Had hij de veertigjarige leeftijd bereikt, dan was hij oud, gééstelijk. Men fietste niet

meer als men veertig was, men holde niet als een kwajongen, men was „op leeftijd”. Slechts weinigen waren het, en dan nog vaak degenen die geestelijke arbeid verrichtten, die na hun zestigste jaar nog doorwerkten; werd de bejaarde arbeider door de werkgever op straat gezet, dan betekende dat veelal een oude dag in monotone ledigheid, een dag aan dag zitten bij het vuur, een geduldig wachten op de dood. Deze wellicht veel te ruwe karakterisering bevat desondanks veel werkelijkheid, ze weerspiegelt de geest van de tijd. Zestig jaar was oud, armlastig, afgewerkt, fini...

Interessant zou het zijn, te weten, in hoeverre de veranderde instelling ten opzichte van de ouderdom heeft bijgedragen tot een langere levensduur. We kunnen hier allereerst een wisselwerking konstateren. Enerzijds is er de onloochenbaar grotere gezondheid, het vermindere van kwalen en kwaaltjes, waardoor men steeds meer kreeg van wat men een „gevoel van welzijn” zou kunnen noemen. De betere arbeidsomstandigheden verslonden steeds minder de energievoorraad, zodat, wanneer men de pensioengerechtigde leeftijd bereikt had, er nog een goed deel van over was. Vitaliteit kan men niet onderdrukken, zelfs niet als het onoorbaar geacht werd of onwaarschijnlijk, dat bejaarde mensen zich bezighielden met timmeren of knutselen of tuinieren.

Maar deze houding sleet geleidelijk en dit is dan de andere kant van de zaak. Ouderdom werd steeds minder een achtenswaardig verschijnsel, waarvoor jongeren het gepaste respect moesten opbrengen. In de twintigste jaren, de „ballyhoo years”, de tijd van geëmancipeerde korte rokken en „bobbed” haar, van sportpantlons en schillerkragen, van afgeschoren snorren en baarden en zonnebrand-bevorderende middelen, in die jaren kwam de kentering. Wie sprak er van oud, als je veertig was, waar bleef de bebakkebaarde grootvader in trippen stoel met gouwenaar? Als je jong was, telde je mee. De kultus van de jeugd was begonnen, oorspronkelijk in Amerika, maar in een paar jaren naar Europa overgewaaid.

Het jong willen zijn hield de mensen langer jong. Non-aktiviteit is de onderminning van de jeugd. In een tijd, waarin de dynamiek, de haast, het lawaai overheerst, past geen rustige bezadigheid meer. De tijd dwingt de mensen tot aanpassing, tot sneller reageren, tot beweging. Wandelverenigingen, sportverenigingen, turnverenigingen, zij allen aksentueren de dynamiek. En een oude heer van om en nabij de tachtig, die de vierdaagse meeloopt, oogst nu niet meer ongelovige kritiek, maar de kollektieve waardering van velen, want hij bereikt, wat de meesten zouden willen bereiken.

Kunnen we nu zeggen, dat door het veranderd cultuur-etos de groep der bejaarden in het defensief is gedrongen? Het valt niet te loochenen, dat in het algemeen de autoriteit van de oudere, alléén omdat hij ouder is, afnam. Een halve eeuw terug was het aantal bejaarden, dat meer een decoratieve dan een praktische functie in een organisatie bekleedde, relatief groter dan nu. Er is echter een tegenstroom en deze valt niet te onderschatten: de grotere duurzaamheid van de activiteiten bij ouderen, het elan waarmee sommigen zich nog storten in verenigingswerk. In vele gevallen gaat het hier om mensen, die de veranderingen in het cultuurpatroon bewust hebben beleefd, die zich konden aanpassen en de binding met de maatschappij niet verloren.

Het zijn vooral deze dynamische en aktieve ouderen, die in het gehele sociale leven een zo belangrijke functie innemen. Want behalve het elan, dat ze nog bezitten, brengen ze nog een ander aktivum mee: de ervaring, in een lang leven opgedaan, het besef ook – méér dan de jongeren – van de relativiteit der menselijke waarden en, daaruit voortvloeiend, een grotere gematigheid.

(Zie verder pag. 5)

De oudere mens en zijn gezondheid

In vroeger tijden was het vooral de groep der hulpbehoevende wezen, die zorg en aandacht van de gemeenschap vroeg. Nu zijn weeshuizen praktisch overbodige inrichtingen geworden en is de zorg verschoven naar de groep der bejaarden. Met andere woorden, de mens heeft in de laatste halve eeuw een ruimere kans gekregen, zijn kinderen zelf groot te brengen en oud te worden. Dit is zeker een triomf voor de medische wetenschap.

Men heeft echter ook een verschuiving van problemen gekregen, die een nieuw studieveld heeft geopend, dat der gerontologie (leer van de ouderdom) en geriatrie (ziekteleer van de ouderdom). De uitdrukking „de ouderdom komt met gebreken” heeft zeker zijn betekenis niet geheel verloren, maar men behoeft hier niet in te berusten. De combinatie oud en gezond is zeker mogelijk, mits men zich tijdig instelt op de ouderdom. Is het aantal ouderen werkelijk zo toegenomen, dat dit een biezonder probleem kan vormen? Uit de cijfers blijkt dit inderdaad. In de eerste helft der twintigste eeuw is de bevolking ongeveer verdubbeld. Het aantal mensen boven de 65 jaar is echter méér dan ver-

dubbeld, de toeneming is niet 100, maar 162 pct. Het blijkt echter, dat de topleeftijd, die een mens kan bereiken (iets boven de 100 jaar), niet verhoogd is. Men krijgt dus een uitgestelde sterfte, die juist in de hogere leeftijdsgroepen valt. Vandaar, dat de sterfgevallen in '54 voor meer dan de helft mensen boven de 65 jaar betroffen. Dit is het logisch gevolg van het feit, dat meer mensen de 65 jaar bereiken. Men verwacht, dat in 1970 de bevolking van Nederland voor 10 pct. uit bejaarden zal bestaan.

De geneeskunde zou te kort schieten, als alleen maar de dood uitgesteld zou worden voor een leven vol beperkingen als gevolg van kwalen en gebreken. Ook het behoud van de geestelijke gezondheid is heel belangrijk. Hierbij zijn de sociale omstandigheden van invloed. Goede medische en sociale zorg kunnen van de aan het leven toegevoegde jaren goede jaren maken. Vooral bij ouderen is voorkomen beter dan genezen, waar de kans op restverschijnselen na een ziekte groter is dan bij jongeren.

Welke klachten komen bij het ouder worden te voorschijn en hoe moet men ze opvatten?

Een vaak voorkomende klacht bij bejaarden is het zich zwak of vermoeid voelen. Dit kan een gevolg zijn van het zgn. ouderdomsveral, maar kan ook berusten op ziekten als bijv. bloedarmoede of een zich ontwikkelend kankergezweel. Het zou fout zijn, zowel van de arts als van de patiënt zelf, om die klachten zonder verder onderzoek aan ouderdom toe te schrijven. Een ziekte bij bejaarden stoort eerder dat bij jongere mensen ook andere lichaamsfuncties, zodat een combinatie van ziekten niet zeldzaam is (bijv. vetzucht, hartklachten, suikerziekte, gewrichtreumatiek). Sommige ziekten verlopen bij bejaarden sneller (blindedarmontsteking), anderen daarentegen trager. Een bekend voorbeeld hiervan is de ouderdomstuberculose. Deze verloopt met weinig klachten, die vaak aan chronische bronchitis worden toegeschreven. Toch kunnen bacillen worden opgehoest (zgn. open tuberculose), die anderen besmetten. Vandaar het oude gezegde, dat men kinderen niet bij oude mensen moet laten slapen, omdat ze dan kwalen van de ouderdom overnemen. Hier zit dus een kern van waarheid in een oud bijge-
loof.

Van groot belang is het, het ouder wordende hart niet te zwaar te belasten. De mens gaat zijn 65ste jaar in met een hart, dat twee miljard keer een bloedstroom door het lichaam heeft gepompt, zonder één minuut rust. De elastische slagaders zijn evenveel keren uitgerekt en weer teruggeveerd (polsslag). Geen wonder, dat langzamerhand de rek er wat uitgaat. Toch is het hart dan nog best, mits men er niet te veel van verlangt. Dit geldt voor elke leeftijd. Men moet dus weten, wat men van zijn hart kan eisen. Het is normaal, dat op hogere leeftijd verkalking van de slagaders optreedt. Treft deze de slagaders, die het hart zelf van bloed voorzien (de kransslagaders), dan kunnen hartkrampen het gevolg zijn. Er ontwikkelen zich echter verbindingen tussen de vaten, waardoor de bloedstoevoer weer hersteld kan worden. Op deze wijze vindt een natuurlijke genezing plaats. Erger is het, wanneer de hartspier zelf gaat verzwakken. Dit is een echt ouderdomsverschijnsel, het maakt vaak voortdurende bedrust noodzakelijk. Bekend is ook het stijgen van de bloeddruk op hogere leeftijd. Dit heeft geen en-

kel verschijnsel te geven. Is dit wel zo, dan doen een goede leefwijze en dieet vaak wonderen.

Tengevolge van de slechte vaatwerking (verstopping of scheuren van een bloedvat) valt soms een deel van de hersenwerkzaamheid weg. Dit is een van de veel voorkomende doodsoorzaken van bejaarden. In minder ernstige gevallen kan het een oorzaak worden voor invaliditeit. Een troost is het, dat een aanvankelijk ernstige verlamming in de loop van enkele maanden belangrijk kan verbeteren. Een vaak voorkomende klacht bij oudere lieden is het chronische hoesten, dat meestal op een bronchitis berust. Dit heeft op zijn beurt weer een slechte werking op het hart. Behandeling hiervan levert vaak weinig resultaat op. Ook hier is voorkomen het beste: vermijden van stof en snelle wisseling van temperatuur. In verband met de beperkte ademhalingsbewegingen zijn oude mensen ook vatbaarder voor longontsteking.

Gewrichtsaandoeningen komen op hogere leeftijd veel voor. Dit kan komen door slijtage (artrose) of door ontsteking (artritis), waarvoor oudere mensen ook zeer gevoelig zijn. Vooral in het laatste geval is tijdige behandeling dringend noodzakelijk.

Diabetes (suikerziekte) komt vaak op hogere leeftijd tot uiting. Het zijn overwegend dikke vrouwen, die dit krijgen. Hoewel hier een erfelijke aanleg in het spel is, is de vetzucht toch een bevorderende faktor.

Nog een enkel woord over kanker als doodsoorzaak voor bejaarden. Omdat kanker een typische ziekte van de hogere leeftijd is, is het geen wonder, dat het aantal sterfgevallen hieraan stijgt, daar er zoveel meer bejaarden zijn dan vroeger. Als men hiermee rekening houdt, neemt de kanker in het algemeen niet toe, behalve voor sommige speciare vormen, zoals longkanker. Daarentegen vertonen andere vormen weer een daling. Gelukkig genezen veel meer kankerpatiënten, dan het publiek weet, omdat zij vaak zelf de aard van hun ziekte niet wisten.

Van grote invloed is het geestelijk verouderen. Ook de hersenen ontkomen niet aan het algemene lichamelijke verval. De leeftijd, waarop dit begint, is zeer verschillend. Bekend is het geheugenverlies, waardoor men zich weinig van nieuwe ervaringen herinnert, terwijl het verleden levendig blijft. Het aanpassingsvermogen wordt geringer, men kan aan nieuwe situaties niet „wennen”. Oude bomen moet men niet verplanten, zegt een spreekwoord. Toch geschiedt dit juist op deze leeftijd vaak (opneming bij kinderen of in een inrichting) en men verwondert zich, dat oude lieden zo snel aftakelen.

Ziekelijke geestesstoringen zijn o.a. kindsheid en de afwijkingen tengevolge van aderverkalking. Deze noodzaken vaak tot opneming in bejaardentehuis of psychiatrische inrichting.

Enkele punten voor de hygiëne van de oude dag:

1. Begin tijdig met de overschakeling: regelmatige lichaams oefening vanaf het 45ste jaar: liefhebberijen, waar men zich later aan wijden kan.
2. Wees matig, ook en vooral met eten. Oudere mensen hebben minder nodig. Vetzucht bevordert suikerziekte en reuma.
3. Vermijd grote en plotselinge inspanning.
4. Schuif niet elke klacht op „de oude dag”, laat een ziekte zo gauw mogelijk behandelen.
5. Draag 's winters wollen ondergoed.
6. Vermijd geestelijke spanningen. Dit hangt voor een deel af van de omstandigheden en is dus ook een sociaal vraagstuk.

Een eenvoudige en verantwoorde uiteenzetting over het bejaardenvraagstuk kan men vinden in het boekje van prof. R. Hornstra: „De kunst van oud worden en gezond blijven”. (Uitg. Van Gorcum te Assen, prijs f 3,95). Jammer, dat hierin nogal wat storende zelffouten voorkomen (categorieën inplaats van calorieën!)

E. OSSENDRIJVER-JACOBS

(Vervolg van pag. 4)

Men heeft zich, vooral in sociologische kringen, wel afgevraagd in hoeverre het overwegen van de oudere leeftijdsgroepen invloed heeft op verschijnselen als radikalisme en konservatisme. Tot verder dan vage konstateringen is men niet gekomen en dat is feitelijk geen wonder, want de begrippen, die men met elkaar vergelijkt — personen van zestig jaar en ouder nu en vijftig jaar terug — dekken elkaar niet meer. Het valt niet te ontkennen, dat naarmate de leeftijd voortschrijdt, een zekere behoudendheid optreedt, maar evenmin kan men het verschijnsel negëren, dat het sociaal-psychologische karakter van de bejaardengroepen eveneens drastisch gewijzigd is, dat het, om zo te zeggen, „gevitaliseerd” is. Zodat men dus met verschuivingen zou moeten werken en personen van nu zestig zou moeten vergelijken met mensen die vijftig jaar geleden zeg vijfenveertig waren. Aangezien hier eksakte criteria ontbreken, zal een studie in deze richting niet veel konkrete resultaten opleveren. Bovendien zal rekening gehouden moeten worden met een eventueel toekomstige omslag van cultuurnormen met betrekking tot de ouderdom, die zeker het karakter van regressie kan dragen.

In het voorgaande heb ik willen aantonen, hoezeer ook een begrip als „ouderdom” of „bejaard” fluktueert met de normen die in een bepaalde tijd in een bepaalde cultuur leven en hoezeer deze kollektieve opvatting van invloed is op de subjectieve waardering, die de enkele persoon ten opzichte van zijn leeftijd koestert. In hoeverre en in welke mate de zich wijzigende leeftijdsopbouw van invloed is op de maatschappij, is een vraag, die het sociale onderzoek op nog vrijwel onontgonnen terrein brengt. Weliswaar zijn op het ogenblik een driehonderd artsen bezig met het verstrekken van gegevens omtrent de fysieke toestand, waarin bejaarden verkeren. Wat de psychologische en sociologische facetten betreft, is de oogst vooralsnog biezonder schaars.

N. SCHELVIS

IK denk er ZO over

Rechtsbijstand aan on- en minvermogenen (1)

Het valt in hoge mate te waarderen, dat mr. Singer-Dekker in „Mens en Wereld” (no. 12 van 9 juni 1956) een sociaal probleem van de eerste orde heeft besproken: de noodzakelijkheid om aan economisch zwakken, zonder ondraaglijke financiële offers te eisen, dezelfde rechtsbedeling in burgerlijke zaken te waarborgen als waarop betalende justitiabelen recht hebben.

Wij vrezen echter, dat dit artikel niet voldoende doet uitkomen, dat hierin reeds van oudsher op een voor de arme justitiabelen afdoende wijze is voorzien. Bij alle gerechtvaardigde kritiek op de huidige maatschappij past wel degelijk enige voldoening ten aanzien van dit zeer oude stuk maatschappelijk werk — de gratis rechtsbijstand —, waarvan de regeling stamt uit een ver verleden, lang voordat de term „maatschappelijk werk” geboren was. Behoudens enkele korrekties van ondergeschikte aard, eisen de belangen der prodeanen dan ook niet een herziening van de bestaande voorschriften.

Terecht echter spreekt de schrijfster haar afkeuring uit over de regeling van de financiering van het pro-deo-werk, dat nog steeds op de verouderde grondslag der „liefdadigheid” berust, en zij verlangt een zodanige herziening hiervan, waardoor de financiële lasten van dit pro-deowerk nu eindelijk eens voor rekening van de gemeenschap worden gebracht. Wij kunnen ons uiteraard geheel verenigen met de algemene opvatting van de schrijfster van het artikel, dat liefdadigheid vernederend is, en wij zouden daaraan willen toevoegen: in het algemeen vernederend voor ons volk, dat in zeker opzicht nog steeds onder een ouderwets charitatief gefundeerde wetgeving leeft, en in het bijzonder vernederend voor de minder draagkrachtigen, die van liefdadigheid afhankelijk moeten zijn.

Wij dienen ons er echter goed van bewust te zijn, dat wij in dit geval te maken hebben met een zeer wonderlijk soort van liefdadigheid, die toch wel sterk afwijkt van hetgeen wij gewoonlijk daaronder verstaan. Het pro-deo-werk kan uiteraard alleen verricht worden door advocaten, die dus op dit terrein als gespecialiseerde en professionele „maatschappelijke werkers” fungeren. Terwijl nu de „gewone” liefdadigheid tenminste vrijwillig werd bedreven, financieel door goedgesitueerde lieden en praktisch door mensen met voldoende vrije tijd, is op het gebied van de gratis rechtsbijstand aan de lang niet altijd goedgesitueerde en vrijwel nooit over vrije tijd beschikkende „maatschappelijke werkers” (de advocaten dus) wettelijk de verplichting opgelegd om hun taak te verrichten zonder enig recht op vergoeding van hun arbeid, tijd en kosten.

Al berust de financiering van het pro-deo-werk dus wel op een soort liefdadigheid, het is niet zo, dat de prodeaan afhankelijk is van de liefdadigheid van zijn advocaat, want hij heeft immers — zoals ook bij modern geregeld maatschappelijk werk — een wettelijk recht op kosteloze hulp. Het ontvangen van die gratis rechtsbijstand is dus voor de prodeaan in het geheel niet vernederend en hij pleegt dat ook niet als vernederend aan te voelen, te minder, daar hij zich doorgaans om die financiering niet bekommert. Men kan dus niet beweren, dat de belangen van de prodeaan een herziening van de financieringsregeling eisen. Dit neemt uiteraard niet weg, dat deze wettelijk opge-

legde „liefdadigheid” voor het Nederlandse volk zeker vernederend is, zelfs meer vernederend dan het gebruik maken van een vrijwillig bedreven liefdadigheid.

Dat deze huidige regeling een groot onrecht is jegens de advocaten, die van oudsher de kosten moeten dragen van een maatschappelijk werk, dat ten laste van de gemeenschap behoort te komen, is zonder meer duidelijk. Hierin ligt nu de betekenis van het befaamde regeringsontwerp (no. 3266), dat een nieuwe pro-deoregeling beoogde en dat zoveel tegenstand bij de balie heeft opgewekt. Deze strijd laat echter de bestaande rechten en belangen van de prodeanen ongemoeid.

Wanneer nu de geachte inzender schrijft: „Bovendien is het ontwerp niet bedoeld om de malaise in de advokatuur op te heffen, maar om een goede regeling van de gratis rechtsbijstand te krijgen”, dan vrezen wij met reden, dat hierdoor een totaal verkeerde indruk wordt gewekt. Door die woorden zou het immers kunnen schijnen, alsof er geen goede regeling van de gratis rechtsbijstand zou bestaan en de regering nu eindelijk de materieel misdeelden met behoorlijke voorzieningen te hulp kwam, waartegen nu de advocaten zich zouden verzetten omdat zij van deze nieuwe regeling niet een beëindiging van de bestaande malaise zouden verwachten. Niets hiervan is waar: er bestaat een doeltreffende regeling, die aan elk daarvoor in aanmerking komende justitiabele gratis rechtsbijstand verzekert; het ontwerp 3266 is niet bedoeld om in een bestaande noodtoestand bij de prodeanen te voorzien, en het is ten enen male ondenkbaar, dat er ook maar één advocaat zou zijn, die van een herziening van de financieringsgrondslag een opheffing van de malaise zou verwachten.

Het enige, dat de balie nadrukkelijk eist en wat ook de strekking van een herzieningsontwerp behoort te zijn, is dat aan de advocaten de voortzetting van hun historische taak als raadslieden der maatschappelijk zwakken waarborgd blijft en dat hun thans eindelijk de vergoeding wordt verstrekt, waarop zij redelijkerwijze aanspraak hebben. Waar nu het ontwerp 3266 het grootste deel van de balie van deze oude taak wil ontheffen en hun de verlangde vergoeding onthouden, acht de advokatuur dit geen verbetering, doch een zo kwetsende verslechtering, dat zij teleurgesteld en vrijwel unaniem verklaarde, dan nog de voorkeur te geven aan de oude verfoeide regeling boven deze nieuwe voorschriften.

Wij menen tenslotte te moeten besluiten met enige aanmerkingen op punten in het artikel, die o.i. onjuist of onvolledig geacht moeten worden.

1. De uit de balie zelf afkomstige voorstellen, welke bij het opstellen van het regeringsontwerp in aanmerking zouden zijn genomen, stamden *beslist niet* uit een „gouden tijd”, maar dateerden van 1942 en waren in 1948 wat bijgewerkt; zowel in 1942 als in 1948 was de „gouden tijd” der advokatuur echter reeds tientallen jaren voorbij.

2. Die voorstellen waren destijds met een zeer kleine meerderheid aangenomen in een buitengemeen slecht bezochte vergadering van de voormalige Nederlandse Advocaten Vereniging, waarvan trouwens lang niet alle advocaten lid behoeften te zijn en ook geen lid waren; de toen

genomen besluiten waren dus *alles behalve representatief* voor de opvattingen der balie als geheel en het behoefde dus geen verwondering of verontwaardiging te wekken, dat de balie in 1954 het ontwerp afwees, ook op die punten, die in overeenstemming waren met de voorstellen van 1942.

3. Daar destijds niet gerekend mocht worden met de mogelijkheid van een bijdrage van het rijk in de financiering van het pro-deowerk, had men in dat stadium bewust geen ideale regeling gekoncipieerd, doch wijselijk zijn eisen beperkt tot hetgeen toenmaals praktisch bereikbaar werd geacht; toen echter in 1954 bij de verschijning van het ontwerp de regering een fonds voor de gratis rechtsbijstand ter beschikking bleek te stellen, was *elke reden voor deze beperking* en dus de *basis* van de oude voorstellen *vervallen*.

4. Het artikel verzuimt te vermelden, dat het ontwerp bovendien van die oude voorstellen *afweek* op zeer essentiële punten, hetgeen mede de sterke weerstand van de balie verklaart.

5. Onwaar is voorts, dat vroeger de advocaten van het schadelijke pro-deowerk ontlast wilden worden en zij in 1954 plotseling de lukratieve zijden daarvan ontdekkende, deze zaken uit eigen belang niet wilden verliezen; zonder te willen ontkennen, dat ook pro-deozaken enig nut kunnen opleveren, hebben zij er altijd *een eer in gesteld om dit stuk maatschappelijk werk te mogen blijven verrichten*, doch tevens steeds hun aanspraken op een *redelijke vergoeding* doen gelden.

6. Het artikel laat geheel buiten beschouwing de mogelijkheid van een *stijging van de draagkrachtgrens*, welke immers het gevaar inhoudt, dat het aantal „bureauklënten” zo groot zou kunnen worden, dat de kleinere kantoren vooral ten plattelande hun gehele betalende cliënteel zouden kunnen kwijtraken. Vergroting van het percentage prodeanen kan onvermijdelijk zijn, doch dit is geen bezwaar als alle advocaten kunnen worden toegevoegd en dan ook daardoor gehonoreerd worden. Juist de beperking van het aantal „bureau-advokaten” maakt echter de nieuwe regeling onaanvaardbaar.

7. Het ontwerp leed overigens aan een verbijsterend *gemis aan inzicht* in de aard van het advokatenwerk, daar het recht op de vrije advokatenkeuze werd miskend, de volstreekte onafhankelijkheid van de advocaat werd bedreigd en de ongewenste figuur werd geschapen van een klein groepje advocaten, dat bij hetzelfde bureau was aangesloten en toch regelmatig tegen elkaar moest procederen.

Wij zijn van oordeel, dat na het artikel van mr. Singer-Dekker deze aanvullingen en tegenwerpingen niet achterwege mochten blijven. De waardigheid van de advokatuur vereiste trouwens het wegnemen van een indruk, die daaraan te kort zou kunnen doen. Wij willen hieraan toevoegen, dat een commissie uit de Nederlandse Orde van Advocaten onlangs nieuwe voorstellen heeft geformuleerd, welke — naar wij hopen — de regering tot de indiening van een meer aanvaardbaar ontwerp zullen bewegen.

MR. F. DOELEMAN

Rechtsbijstand (2)

Het zij mij gegund een paar kanttekeningen te maken op het artikel van mr. H. Singer-Dekker, getiteld: „Rechtsbijstand aan on- en minvermogenen” in het nummer van 9 juni van uw blad. In dat artikel wordt de voorstelling gewekt, dat de oppositie van de advocaten tegen het wetsontwerp, dat de behandeling van pro-deozaken aan de balie onttrok en aan speciale bureaus toevertrouwde, uitsluitend zou voortkomen uit eigenbaat. Schrijfster wijst erop, dat het wetsontwerp aansluit bij de voorstellen, die de balie zelf, kort na de oorlog, zou hebben gedaan. Die voorstellen, betoogt zij, stammen (Vervolg zie pag. 7)

Rechtsbijstand (Vervolg)

nog uit de gouden tijd van de advocatuur, maar nu die gouden tijd voorbij is, denkt de balie er anders over en ziet in de pro-deozaken een steun en reclame voor beginnende advocaten.

Deze mededelingen stoken niet met de werkelijkheid. Het door de balie opgestelde voorontwerp onstond in 1942, zeker geen gouden tijd voor de advocatuur. Het werd in een slecht bezochte vergadering van de Nederlandse Advocatenvereniging op 24 oktober 1942 met 47 tegen 18 stemmen aanvaard. Over een gewijzigd ontwerp is gestemd in een even slecht bezochte vergadering op 10 mei 1947, met het resultaat: 47 voorstemmers en 23 tegenstemmers. Men kan onmogelijk beweren, dat deze stemmingen de mening weergaven der ruim 1800 advocaten in den lande.

Maar bovendien zijn het niet alleen, en zelfs niet in de eerste plaats de overwegingen, die de schrijfter noemt, waaruit de oppositie der balie tegen het wetsontwerp voortkomt.

Het wetsontwerp is behandeld in een zeer druk bezochte vergadering van de Nederlandse Orde van Advocaten op 23 januari 1954. Ik woonde die vergadering bij en behoorde tot degenen die tegen het ontwerp opponeerden. De bezwaren van de grote meerderheid der aanwezigen bleken vooreerst hierin te bestaan, dat men een goede behandeling der pro-deozaken bij de voorgestelde regeling niet gewaarborgd achtte. Blijkens de memorie van toelichting zouden n.l. de medewerkers aan de nieuwe bureaus hun eigen advocatenpraktijk voortzetten en slechts een gedeelte van hun tijd aan het werk van het bureau wijden. Men was van mening dat procedures inzake echtscheiding of scheiding van tafel, die het merendeel der pro-deozaken uitmaken, zich niet lenen voor een behandeling „aan de lopende band” door enkele advocaten in de tijd, die hun na de behandeling van hun eigen zaken nog rest. Men achtte de belangen der prodeanen veiliger onder het huidige systeem, waarbij iedere advocaat bij toerbeurt een pro-deozaak toegewezen krijgt.

Daar kwam bij, dat zeer velen der aanwezigen, overtuigd als zij waren, de hun toegewezen pro-deozaken steeds naar behoren te hebben behandeld, in het wetsontwerp een uiting van wantrouwen in hun beleid en hun toewijding aan deze zaken meenden te zien. Terecht vreesden zij ook een prestige-verlies voor de balie, indien deze taak, haar vanouds toevertrouwd, haar zou worden ontnomen.

Hoewel ik niet meer tot de balie behoor, acht ik het mijn plicht, tegen de onjuiste en onvolledige voorstelling van zaken, in het besproken artikel gegeven, op te komen.

MR. H. H. MENALDA

Ook Uw buitenkerkelijke buurman interesseert zich voor „Mens en Wereld”. Laat het hem lezen en maak hem abonnee!

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredakteur: dr. H. Bonger. Redaktiesekretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie en advertenties: Bleyenburgstraat 1, Utrecht. Tel.: 10163. Postgiro 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— per regel. Abonnementen: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,50 p. jaar, voor niet-leden f 6,—. Buitenland f 6,50. Losse nummers: f 0,20.

Menselijke waardigheid

Op het laatste filologenkongres in Amsterdam hield de heer Kamerbeek een lezing over de menselijke waardigheid. Als ik mijn geheugen mag vertrouwen, kwam zijn betoog hierop neer, dat deze term — afkomstig uit de z.g. klassieke oudheid — door bemiddeling vooral van het kristelijk denken en wel allereerst de kerkvaders in Europa zou zijn verspreid. Waardigheid hangt samen met waarde en waarden; welnu, in het kristelijk denken ontleent de mens zijn waarde aan het feit, dat hem een vaste plaats is toebedeeld in een vaste rangorde, te weten: dier, mens, engel, God. Komt echter deze gradatie te vervallen — en dat gebeurt in het niet-kristelijke denken — dan komt daardoor het gehele begrip „menselijke waardigheid” in de lucht te zweven. Bij socialistische en liberale politici zou men de term betrekkelijk veelvuldig aantreffen, maar meer als leuze of erger nog als fraze, die het dan nog wel doet — b.v. in de strijd tegen de diktatuur — maar die toch eigenlijk geen welomschreven inhoud meer zou bezitten en verder geen plaats in een bepaalde denkstructuur.

De heer Kamerbeek heeft er niet aan gedacht, om de nieuwe beginselverklaring van het H.V. eens na te lezen over deze kwestie, want dan zou hij misschien tot een andere konklusie gekomen zijn. In art. 1 is sprake van een waardebesef, dat wezenlijk is voor de mens; in art. 2 gaat het over de bereidheid, om zich in denken en doen redelijk te verantwoorden. Achter deze artikelen ligt natuurlijk het klassiek-humanistische mensbeeld: de mens gezien als redelijk-zedelijk wezen. Hierbij sluit art. 3 aan, dat gewaagt van de eerbiediging van de mens „in zijn menselijke waarde”. Zweeft die term hier nu in de lucht? Ik dacht van niet; ik zie een verband tussen de eerste drie artikelen van de beginselverklaring en wel zo, dat de waardering voor de mens verband, ja gelijke tred houdt met de mate van redelijkheid en zedelijkheid. Mocht ik mij hierin vergissen, dan vraagt men zich toch tevergeefs af, waaraan de mens dan zijn waarde volgens humanisten ontleent; dan krijgt de heer Kamerbeek gelijk.

Nauwelijks heb ik dit echter neergeschreven, of er doen zich nieuwe denk-moeilijkheden voor; er zijn namelijk velen, wier activiteiten bepaald niet redelijk of zedelijk kunnen worden genoemd en aan wie wij niettemin onze waardering niet onthouden; ik denk hier b.v. aan kunstenaars, aan kinderen of aan religieus gevoelige naturen. Hun ontroeringen zijn niet zedelijk en het is bepaald onbillijk, om van hen „de voortdurende bereidheid zich in denken en doen redelijk te verantwoorden” te verlangen; dat kunnen ze niet, zelfs al zouden ze bereid zijn; hun denken is immer irrationeel en hun handelen a-moreel. Toch hebben wij waardering voor hen, soms zelfs zeer veel. Hoe kan dat? Brengt dit ons niet in strijd met onze eigen beginselverklaring? Of heeft de heer Kamerbeek toch gelijk, als hij beweert, dat in het niet-kristelijke denken het begrip „menselijke waar-

digheid” maar wat in de lucht zweeft? Antwoord: inderdaad waarden wij in de praktijk onze medemens als mens om veel meer redenen, dan men uit de beginselverklaring zou verwachten, op grond waarvan men deze niet kan vrijpleiten van ... ja waarvan? ... van oppervlakkigheid? gebrek aan konstruktieve denkkraft? ... zodat het toch weer niet zo vreemd is, dat men tot de konklusie komt, dat humanisten achter ondoordachte leuzen aandraven.

Natuurlijk willen we dat niet; we willen onze levensovertuiging verdiepen; welnu, dan ligt hier één van de punten, die onze aandacht ten volle waard zijn. Hiertoe zou ik mijn steentje willen bijdragen; anderen mogen beoordelen, of het een bruikbare bouwsteen is. Ik zie de zaak dan als volgt: wetenschap — voortvloeiende uit het redelijke in de mens — verdient onze waardering, maar niet uitsluitend. Politiek, gebaseerd op het zedelijk willen in de mens — dus „vrijheid” en „gerechtigheid” uit art. 5 — is ook niet meer dan één van de vele mogelijke activiteiten van de mens. Daarnaast staan kunst, religie en spel als hoge waarden; zou het nu mogelijk zijn, die allen onder één noemer — het wezenlijk menselijke — te brengen? Misschien: als het waar is, dat de godsvoorstellingen projekties zijn van de menselijke geest, dan moet men in deze mytische vormen bouwstenen kunnen vinden voor de kennis van de mens. Wanneer kristenen ons vertellen, dat God een „verborgen God” is, die zich openbaart, die schept, dan houd ik het er voor, dat hier een uitspraak is gedaan over het diepste wezen van de mens zelf, over het meest menselijke in de mens; hij immers is het, die zijn wezen in scheppende activiteit onthult; zijn eerste schepping was het woord, de taal.

Door dit zo te stellen komen we dicht in de buurt bij de vroegere humanisten — Erasmus, Vives — maar we verwijderen ons bewust van hen, wanneer we — met Sapir ¹⁾ — opmerken, dat de taal „het resultaat is van historische en niet-rationele psychologische krachten”. Het verlangen, om zijn diepste wezen te openbaren is pre-rationeel en a-moreel en het geopenbaarde legt daarvan getuigenis af. Niet alleen de taal is echter een vorm waarin de mens zich openbaart, ook de kunst, de wetenschap en de organisatie van het gemeenschapsleven, zoals dat o.a. aan de dag treedt in wetgevende arbeid; door hoofdzakelijk aandacht te vragen voor de twee laatste vormen versmalt men het terrein van de belangstelling op ontoelaatbare wijze.

En welke inhoud wordt er nu gegeven aan de menselijke waardigheid? Komt die hier ook in de lucht te zweven? Zeker niet; wij waarden een mens, als en naar de mate waarin hij zijn wezen openbaart in scheppende activiteit. Dit is ter discussie.

M. C. D. KUILMAN

¹⁾ E. Sapir „Wat is taal?” vert. A. L. Sötemann, p. 102; N.V. N.-Holl. Uitgev. Mij. A'dam 1949.

Rekenschap

Verschenen is het tweede nummer van de derde jaargang van „Rekenschap”. De aflevering opent met een vertaling van twintig kwatrijnen van Omar Khayyam, van de hand van Joh. Weiland. Hij vertaalde uit het Engels van E. Fitzgerald. Als voorbeeld halen wij het 20-ste kwatrijn aan:

„Tussen het voor en na van de eeuwigheid
Is dit ons uur, één diepe teug van tijd;
De sterren bleken en de karavaan
Maar nergens staat gezadeld, weest bereid.”

Prof. H. R. Hoetink vervolgt en besluit zijn interessante beschouwingen over de idee der menselijke gelijkheid. Wij zullen in M. en W. aan deze studie gaarne aandacht wijden. Prof.

T. T. ten Have publiceert een studie over „Echt en onecht in geloof en ongeloof”, een bewerking van een voordracht, die hij herhaaldelijk voor gemeenschappen van het H.V. gehouden heeft. Een heldere, diepzinnige en tot nadenken stemmende essay, dat biezonder geschikt is om te bestuderen en erover te discussiëren. D. de Vries publiceert een rede over „het ontstaan van de Max Havelaar”, gehouden in Rotterdam tijdens de Lebak-herdenking en B. W. Schaper vervolgt zijn interessante *Internationale kroniek*, ditmaal *verwarring der gevoels* getiteld over het Russische probleem. Een biezonder interessant en rijk nummer van „Rekenschap”.

Familiekampen: Wegens enkele afzeggingen is er nog plaats in het eerste en tweede familie-kamp op een vier-, vijf- of zespersoonskamer. Inlichtingen verstrekt „De Ark”, Nunspeet. Het betreft dus de kampen van 21-28 juli en van 28 juli-4 augustus.

Kinderkamp Hattem: In dit kamp is alleen nog plaats voor enkele jongens van 7-13 jaar. Leiding fam. Hillmann, data: 21-28 juli. Prijs f 36,-. Inlichtingen bij „De Ark”, Nunspeet.

De H.J.B.-kampen worden gehouden tussen 14-28 juli op Terschelling; f 25,- per week. Inlichtingen bij D. van Kreveld, Fonteinstraat 2, Leeuwarden.

Het H.J.G.-kamp wordt van 5-11 augustus in de Ardennen gehouden. Prijs f 25,-. Inlichtingen bij mej. M. Westerhof, Wilgenstraat 94, Haarlem.

Over de S.V.H.G.-kampen - van 17-24 juli en van 26 juli-2 augustus - verstrekt mej. J. M. Hollaar, Rapenburg 105 te Leiden, inlichtingen. Ze zijn bestemd voor middelbare scholieren. Prijs f 26,50 per kamp.

In De Ark is in gezins- en dameskamers nog plaats na 18 augustus, op tweepersoonskamers vanaf 1 september; f 38,50 per week, kinderen reductie.

De bejaardenbijeenkomst wordt natuurlijk weer in „De Ark” gehouden, van 15-22 septem-

ber - een volle week dus - onder leiding van de heer en mevrouw Van de Dijk. Bij voldoende belangstelling wordt ook van 10-15 september een bijeenkomst georganiseerd. De prijs bedraagt respectievelijk f 35,- en f 25,-. Aanmeldingen aan „De Ark”, Nunspeet.

Studieweek over tolerantie

De „Woodbrookers” organiseren van 30 juli tot 4 aug. een studieweek in Barchum, waar het onderwerp wordt behandeld: „Protestantisme, rooms-katholicisme, humanisme en tolerantie”. Inleiders zijn ds. A. J. den Tonkelaar over „Waarom ben ik protestant?”, prof. dr. C. G. van Niftrik over „Het protestantisme en de verdraagzaamheid”, „Waarom ben ik rooms-katoliek?”, te behandeling door een nog niet bekende inleider, A. Treurniet over „Waarom ben ik humanist?” en dr. D. H. Prins over „Het humanisme en de verdraagzaamheid”. De cursusleider ds. W. Knoppers zal aan het eind van de week een samenvatting geven van de inlichtingen. Nadere inlichtingen: Woodbrookers-huis, Barchum.

In hum. gezin wordt per 1 aug. of 1 sept.

een DAGMEISJE

gezocht als opvolgster van het dienstmeisje, dat, na 5 jaar in dienst geweest te zijn, gaat trouwen. Loon afhankelijk van leeftijd en ervaring. Mevr. Cornelissen, Albr. Dürerstraat 38, Amsterdam-Z.

Heer, 66 jaar, met eigen nieuwe woning, gepensioneerd, bemiddeld, zeer gezond en vitaal, met veelzijdige interesses,

zoekt KONTAKT

met eenvoudige, ontwikkelde dame tot 56 jaar.

Veg. Hum., financieel onafhankelijk.

Doel: harmonisch huwelijk.

Brieven onder no. juli 1, bur. van dit blad

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie minimaal f 3,- per jaar. De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

Alle gewenste inlichtingen:

Hoofdkantoor Riouwstr. 186, Tel. 554797, 's-Gravenhage

STICHTING „DE ARK”

In het ARK-KINDERKAMP van 28 juli tot 4 augustus kunnen nog een **assistent** en een **assistente** voor de **jeugdleiding** geplaatst worden. Enthousiaste jongelui kunnen inlichtingen vragen aan „De Ark”.

Bovendien is er gedurende het gehele seizoen - vanaf heden tot september - nog behoefte aan **hulp in de huishouding**: flinke meisjes van plm. 18 jaar, die willen werken in een prettig team-verband kunnen zich wenden tot de beheerder van „DE ARK”, Nunspeet, Belvédèrelaan 14, tel. K 3412-2404.

Indien U zich in de rijen der humanisten heeft geschaard en bovendien lid is van de P. v. d. A.

sluit U dan aan bij de
**HUMANISTISCHE
WERKGEMEENSCHAP**
in de Partij van de Arbeid!

Vraagt U eens een proefnummer van ons maandblad „Vernieuwing”

Het secretariaat der H.W.G.,
Nieuwe Rijn 33a, Leiden,
verstrekt U gaarne inlichtingen

N.V. Levensverzekering-Maatschappij

AURORA (opgericht 1887)

Amsterdam - Herengracht 62 - Telefoon 47006-42878

Kapitaal-, Lijfrente-, Volksverzekeringen

en ... het veel gevraagde

Aurora Spaarcertificaat

(3% rente en een gegarandeerd spaarkapitaal ook na overlijden)

Vraagt vrijblijvend nadere inlichtingen

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel „Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Sekretaris W. DE HAAS, Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.